

Schlett István

REFORM VAGY KORMÁNYZÁS?

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando? Quid tunc? Quid consilii?

Az 1861. évi országgyűlés összehívása önmagában is óriási jelentőségű volt: az aktus egy korszak, a neoabszolutista elvekre épülő Új Ausztria felépítésére tett kísérlet lezárását jelentette. S persze nyitány is volt: az országgyűlésnek, illetve az országgyűlés és az uralkodó között elkezdődő egyezkedéseknek Magyarország – és egyben a Habsburg-birodalom – társadalmi-politikai rendszerének átalakításáról kellett dönteniük. Izgalmas órák, napok, hetek, hónapok lehettek. Joggal feltételezhetjük, hogy a politikusok minden idegszálukkal a teendőkre koncentráltak. 1861. március 29-én – még az országgyűlés megnyitása előtt vagyunk – Lónyay Menyhért ezt írja naplójába: „Eötvös Pepi azt mondá ma a Casinóba[n], hogy az országgyűlésre alkalmazva azon verset, quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando, csak a curt tudjuk, annak is Bécsbe[n] más, és lent más, és külföldön is más értelme van.”¹

Hát igen, sok kérdés várt válaszra: ki, mit, hol, mely eszközök által, miért, hogyan, mikor? Amelyekhez a vita egy újabb szakaszában – a döntéseket végül is meghozó, 1865-ben összehívott országgyűlés disputáiban – továbbiak is járulnak. Quid tunc? Quid consilii? (Mi lesz a következmény? Mi a tanácsos?) – hogy csak kettőt emeljek ki a vita során elhangzó újabb kérdések közül.² Bizonytalanok, tanácstalanok voltak, túl sokat kérdeztek volna politikusaink? Ezért kellett várni az eredményre – a tartalmában máig vitatott kompromisszumban testet öltött kiegyezésre – hat éven át? Meglehet. Különösen annak fényében, hogy volt más javaslat is: az egyetlen kérdést, a vagy-vagy kérdését feltevő „kockáztató merészség”, a forradalom.

Nos, hány kérdést tegyen fel a politikus jelentős döntések előtt? Legyen óvatoskodó, töprengő, szorongó, vagy vágjon bele bátran, a kételyek – a kérdések – elhességével teremtve meg cselekvőképességét? A baj az, hogy azt tapasztaljuk, e kérdésre is két válasz adható. A tett halála az okoskodás, másfelől – az ismert viccel szólva – a falnak nekirohanó ló lehet, hogy nem bátor, hanem vak. Lám, újra kérdéshez jutottunk: a cselekvésképtelenséghez vezető okoskodás és a vakság szülte merészség közül melyiket válasszuk?

¹ LÓNYAY Menyhért *Naplója* (1861. március 29.), szerk. Deák Ágnes, Századvég, Budapest, 2004, 169.

² Például Horvát Boldizsár felszólalása (1866. december 1.): *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés Képviselőházának Naplója*, III/14–15.

Attól tartok, hogy e döntéshez sem juthatunk el pusztán „zsigerből”. A habitusnak bizonyosan van szerepe a döntéshozatalban, vannak bátrabb – hogy ne mondjuk, vakmerő –, s óvatosabb – hogy ne mondjuk, gyáva – politikusok, ám azt mégsem feltételezhetjük, hogy a cselekvésért, illetve a cselekvés elmulasztásáért egyaránt felelősséggel tartozó emberek mérlegelés nélkül döntenek. Ha valóban így van, akkor a fentebb sorolt kérdések megválaszolása elől nem menekülhetnek a bátor – de nem vak! – politikusok sem.

A politika napirendjére tekintve úgy tűnik, napjainkban is fontos döntések előtt állunk. Miniszterelnökünk nem kertel: a nemrégiben megjelent, *Szembenézés* című, terjedelmes dolgozatában – az olyan, hogy úgy mondjuk kormányzati rutin-feladatnak nevezhető feladatok mellett, mint a költségvetési egyensúly helyreállítása, az egyes elosztórendszerekben tapasztalható hiányosságok korrigálása, a közgazgatás, a közoktatás, egészségügy működési zavarainak elhárítása – a „változatlan folytatás helyett átfogó fordulatról”, a „társadalmi kultúra elkerülhetetlen átalakításáról”, az „alapvető működési filozófia”, az „intézményi szerkezet” megváltoztatásáról stb. – egyszóval az „új Magyarország” megteremtéséről beszél.

Nézzük, kiolvashatunk-e válaszokat a fentebb sorolt kérdésekre, a gyökeres változásokat kezdeményező miniszterelnök legutóbbi – és eddig legteljesebb – programjából. Mivel nekünk nem kell ügyelni az időmértékre, más sorrendben tesszük fel a versikében szereplő kérdéseket, kiegészítve azokat Horvát Boldizsár dilemmáival is.

Mit? Miként egy nagyívű politikai programtól elvárható, a *Szembenézés* a probléma körülírásából jut el a teendők meghatározásáig. A miniszterelnök a rendszerváltoztatás eredményeivel elégedett, s kritikusaival szemben védelmébe veszi azok „fő pilléreit”: a szociális piacgazdaságot, a parlamentáris demokráciát, a NATO-, illetve az európai uniós csatlakozást, továbbá azt a „hatalmi-eljárési folyamatot” is, amely a rendszerváltozáshoz elvezetett (1. pont).

A probléma magvát, a „kitapintható” kiábrándultságot és frusztráltságot nem a rendszerváltoztatás sikertelenségéből, hanem egyfelől a történelmi múltból, a magyar társadalom „zsákutcás fejlődéséből” fakadó félelemből, a „mai magyar bal- és jobboldalra egyaránt, de nem azonos mértékben jellemző” „lelki-politikai érzéketlenségéből, illetve empátiahiányból”, másfelől a „rendszerváltozás által teremtett szabadság felelősségének sokakat nyomasztó terhéből” vezeti le.

A tennivalók innen erednek: el kell távolítani a „társadalmi frusztrációnak” mind az örökségből származó (félelem, lelki-politikai érzéketlenség, empátiahiány), mind pedig – és ezt tartja a fontosabbnak – a „rendszerváltoztatáshoz kötődő illúziók tömeges elvesztéséből”, azaz a „szabadság felelősségének sokakat nyomasztó terhével” való találkozásból fakadó okát (2–4. pont).

Nem bocsátkozunk bele az elemzés történelemfilozófiai előfeltevéseinek boncolgatásába, csupán a szerző következtetéseit regisztráljuk. „A reménytelen jövőt vi-

zionáló, piac- és versenypárti középosztálybeliek tömegei nagyon hamar ráébredtek arra, hogy többségükre nem felemelkedés, hanem bizonytalanság vár. A korábbi teljesítmények [...] jellemzően és többnyire leértékelődtek. [...] A sokszor csodált és támogatónak tisztelt Nyugat a szerény háttérrel működő hazai vállalkozók szemében egyre inkább a behozhatatlan előnnyel rendelkező, őket térdre kényszerítő nagyvállalatok képében jelent meg. [...] Közalkalmazottak és nyugdíjasok sokasága pedig azt tapasztalta, hogy [...] a nyolcvanas évek sodródását, pangását a lejtmenet váltotta fel.” Az illúziókat a csalódás követte: „Az éppen hogy kialakuló középosztály csalódottan vette tudomásul álmai szertefoszlását, az okokat pedig egyre inkább önmagán kívül [...] látta és látja ma is. Az évszázados gyökerű sérelmi attitűd, a panasz kultúra újabb muníciót kapott.”

A probléma gyökere tehát: „Mentálisan nem voltunk felkészülve a rendszerváltozásra? Bizony nem.” (5. pont) Megoldása pedig: a „politikai és gazdasági rendszer lényegi átformálása” után végre kell hajtani a „társadalmi kultúra elkerülhetetlen átalakítását” (13. pont).

A cselekvésre ösztönző helyzetnek azonban van még egy másik, döntő jelentőségű összetevője. „A rendszerváltozással párhuzamosan zajlott és zajlik egy másik folyamat is, a kapitalizmus gyökeres átalakulása, a globalizációnak hívott átrendeződés. Magyarországot így kettős sokkhatás érte. Hiszen a védekező jellegű szocializmust nem a gondoskodó jóléti kapitalizmus, hanem a minden korábbinál kiélezettebb egyéni és közösségi versenyre épülő globális kapitalizmus váltotta fel.” (13. pont)

Számunkra megint nem az a kérdés, hogy ez az előfeltevés igazolt-e vagy sem, hanem a belőle levezetett politikai következtetés. Ez pedig így hangzik: „A világ nem fog megkérdezni bennünket, vajon akarunk-e versenyezni és sikeresnek lenni. Nincs más lehetőségünk, mint eldönteni: vagy felvesszük a kesztyűt, amelyet a globális újkapitalizmus elénk dobott, vagy lemaradunk.” (12. pont)

A szöveg azon részeiben, amelyek a már elindított reformokkal foglalkoznak, egy harmadik, cselekvésre készítő okra is rátalálunk. Az oktatási és az egészségügyi rendszer működésében található „társadalmi igazságtalanságokra”, az előnyök és hátrányok egyenlőtlen megoszlására gondolunk. „A működés zavarai nem mindenkit sújtanak egyformán”, „a nyújtott szolgáltatások – a kinyilvánított célokkal szöges ellentétben – nem egyenlően oszlanak meg az egyes társadalmi csoportok között”. Majd: „a számukra kedvező status quo megőrzéséért harcoló, tipikusan középosztálybeli csoportok [...] ez ideig sikeresen védték meg az elmúlt két, két és fél évtizedben szerzett előjogaikat” (16. pont).

Most sem kutatjuk a társadalmi igazságosság, illetve igazságtalanság mibenlétét, és persze azt sem, hogy a „működés zavarai” csak ezekben vagy más, a dolgozatban nem vizsgált szférákban – mondjuk az adórendszerben, az állam által nyújtott gazdasági támogatásokban – sújtják egyenlőtlenül az egyes társadalmi csoportokat. Csupán regisztráljuk, hogy az igazságtalanságokhoz vezető egyenlőtlenségek bizonyos elemeinek felszámolása is célként jelenik meg a politikai tervezésben.

Végül ide sorolhatjuk azt a problémát is, amiből a „hétköznapi viszonyokat is elérő demokratikus reform” szükségessége fakad. Azt ugyanis, hogy „nemcsak a reformok tartalmáról, de még a reformfolyamatok kívánatos menetéről, rendjéről, struktúrájáról sincs közmegegyezés”. Nyitva hagyva a kérdést, hogy miben is áll a közmegegyezést létrehozó „demokratikus reform”, most csupán jelezzük: a feladatok sorában a semmittevés és a reformdiktatúra ellenébe állított eljárásmodok, szerepek, magatartásformák – az „új Magyarország szövetét” szöve „szövegőp” – megalkotása is szerepel (17. pont).

A tennivalók összegzése így hangzik: „Magyarország tehát három kihívással áll szemben. A polgári, nemzeti átalakulás megkésettisége és ellentmondásossága, a rendszerváltozáshoz kötődő széleskörű társadalmi csalódottság és az ebből is táplálkozó politikai megosztottság, valamint a globális újkapitalizmushoz való alkalmazkodás egymásra halmozódott kérdései mind itt tornyosulnak előttünk. Csak akkor leszünk sikeresek, ha mindhárom kihívásra tekintettel leszünk.” (19. pont)

Elmaradottság, frusztráció, mentális felkészületlenség, a gyökeresen átalakulóban lévő kapitalizmus új szabályaihoz való alkalmazkodás, igazságtalanságok, a közmegegyezés hiánya – nos, ezek a problémák várnak megoldásra, a már korábban kormányzati rutinfeladatnak nevezett ügyek kezelése mellett. Célkitűzésként megfogalmazva: „a társadalmi kultúra megváltoztatása” (13. pont), az „emberközpontú szociális kapitalizmus” megteremtése, „progresszív alkalmazkodás” a „globalizáció birtokbavétele” által, kitörés a „történelmi hátrányok okozta bezártságból” (21. pont); „nem kevesebb, hanem kidolgozottabb és átfogóbb modernizáció”, „nem kevesebb, hanem több reform” (22. pont).

Nem semmi! – mondhatjuk pestiesen. A vállalkozókedv hiányával bizonyosan nem vádolhatjuk kormányunkat. De ott motoszkál bennünk a kérdés: vajon nem túl ambiciózus-e ennyi és effajta feladat magára vállalása egy, a parlamentáris demokrácia korlátai közé szorított kormánytól?

Miért? Erre a kérdésre részben már választ kaptunk az eddigiekben: vagy felvesszük a kesztyűt, vagy lemaradunk, Magyarország csak úgy lehet sikeres, ha a kihívásoknak megfelel, a jelenlegi működési elvek igazságtalanok. Az értékválasztásból fakadó készletések is vannak: „A cselekvés kényszere a felelősségből fakad, a jövőről szól. Baloldaliként pedig olyan megoldásokat kell találnunk, amelyek nem egyszerűen gazdasági, hanem társadalmi értelemben is biztonságossá, sőt igazságossá teszik a nyugdíjrendszert és a közoktatást.” (18. pont) Gyakorlatias okok is sorjázhatnak: az állam jelenlegi kötelezettségvállalásai fenntarthatatlanok, az intézmények működése diszfunkcionális, pazarló, ésszerűtlen, alacsony hatékonyságú, torz magatartásmintákat – „pongolya Magyarországot” teremt (12. pont).

Ha így van – s kinek ne lennének ezt igazoló tapasztalatai? –, akkor a változtatás, a cselekvés szükségessége aligha vitatható. Legfeljebb ennyit kérdezhetünk: elképzelhető-e, hogy a reformok eredményeképpen megszülető „rendszerben” nem

lesznek diszfunkciók, működési zavarok? Netán: mivel az új struktúrák kialakítása, a „társadalmi kultúra megváltoztatása” a szöveg szerint is hosszú ideig tartó folyamat, nem változnak-e meg közben az alkalmazkodást kikényszerítő kihívások, nem történhet-e meg, hogy az új kapitalizmust egy „legújabb” kapitalizmus váltja majd föl? Nem lehetséges, hogy megint elkésünk? Vagy most már tényleg vége volna a történelemnek? És persze – abból kiindulva, hogy a programadó egy parlamentáris, tehát pártelvre épülő kormány miniszterelnöke – feltehető az a kérdés is, hogy a reformok legmélyebb megalapozását szolgáló „közjó” mely csoportérdekek általánossága, mely érdekeket preferál és melyeket sért. Különösen olyan helyzetben, amelyet a szerző szerint is a közmegegyezés hiánya jellemez.

Hol? E kérdésre röviden válaszolhatunk: mindenhol – kivéve a párttagoltságot, amelyet ugyan károsnak, de – legalább ma és holnap – reparálhatatlannak lát. Ezen kívül mindenhol kormányzati feladatra talál. Nem bíz semmit az időre, semmit a spontán folyamatokra, nem riad vissza sehol a változtatásoktól. Elég talán egyetlen, már idézett példa e feladatfelfogás szemléltetésére. Nem törődve azzal, hogy egy hat évtizedet igénylő folyamatról szól, a „társadalmi kultúrának” nem átalakulásáról, hanem az átalakításával való szembenézéséről beszél. „Csináljunk egy másik világot”, „változtassuk meg ezt a kurva országot” – hangzott a felszólítás az őszödi beszédben. A stílus igen, a vállalás terjedelme nem változott. Az egészket kell átalakítani, „új Magyarországot” teremteni itthon, továbbá a világfolyamatokhoz „progresszíven” kell alkalmazkodni, a globalizációt „birtokba kell venni” (21. pont). Nem biztos, hogy mindent pontosan értünk e tervekből, ám az bizonyosnak látszik, hogy igen sokrétű, számos szférát érintő feladatot foglalnak magukban.

Mikor? Most – szól a válasz annak bemutatása után, hogyan és miért került csapdába a magyar politikai elit, miért nem történtek meg a régóta esedékes és szükséges változtatások (7–11. pont). Az indoklás ugyan különválaszt két feladatot – a költségvetési egyensúly helyreállítását és a reformot –, ám mindkét téren az azonnali, gyors döntés mellett érvel. A kiigazítás mellett azzal, hogy ha „mi nem tesszük meg, megteszi más”. „A reformokkal nem ez a helyzet – szögezi le –, [...] nem történe nemzeti tragédia, ha még pár évig nem tennénk semmit.” A folyamat elindítása melletti döntést a nemzeti érdek felismeréséből vezeti le, abból a meggyőződésből, hogy „ezek a reformok belátható időn belül erősebbé, jobbá teszik Magyarországot” (12. pont). Az országért érzett felelősség az, ami sürget, és persze annak tudása, hogy – bár kényelmesebb volna „várni, hogy majd maguktól jobban mennek a dolgok” – reformok nélkül Magyarország bajai nem orvosolhatóak.

Mivel a döntés megszületett, nyilvánvaló, hogy nemcsak sürgetőnek, de alkalmasnak is tartja az időt a cselekvésre. A feladat nagysága, az érdeksérelmek miatt várható ellenállás és a kialakult politikai konfliktusok, az ország kettészakadása, az együttműködés elemi feltételeinek hiánya ellenére.

Ki (és kik ellenében)? E két, értelemszerűen szétválaszthatatlan kérdésre egyfelől nagyon is éles, másfelől meglehetősen elmosódó választ kapunk. A pártpolitika dimenziójában világos a képlet: az egyik fél a kormány, a baloldal és – esetleg – egy jobbközép párt, a másik a „se jobb, se bal”, se demokratikus, hanem „radikális és populistá” Fidesz, amelyet más egyéb mellett „tőke-, még inkább külfölditőke-ellenesség”, „államközpontúság”, „bezárkózásra való hajlam” jellemez. Politikája „a védekezésre helyezi a hangsúlyt, és elutasítja a nagyobb nyitottságra, az egyéni felelősség növelésére irányuló reformokat” (9. pont). Ezzel a párttal „nincs esély holnap átfogó megállapodást kötni” (19. pont). „[...] ezekben az években nem a mérsékelt középpártok parlamenti váltógazdálkodása zajlik, hanem a bal- és jobbközép pártok demokratikus koalíciója vív kiélezett küzdelmet a demokratikus alkonszenzust egyre inkább elutasító radikális, populistá párttal, a Fidesszel.” (9. pont) Ebben a dimenzióban – „a baloldal egyébként nyilvánvalóan vitatható értelmezésében”, szorítja meg a kijelentés érvényességét – „arra egyszerűsödött az előtünk álló választás, hogy Magyarországon vagy európai demokrácia lesz, vagy antiparlamentáris, nemzeti radikális fordulat következik be” (10. pont). A lebegtetett fogalmazás ellenére egyértelműnek látszik, hogy a Fideszt a tervezett reformok ellenfelének tekinti, amellyel nem lehetséges a megállapodás. Itt tehát nincs feladat sem.

A szövegben azonban megjelenik egy másik tagoltság is, amit hol az újat akarók és a változatlanághoz ragaszkodók, hol pedig a reformerek és az érdekcsoportok, társadalmi státusok közötti viszony jelöl ki. Ezekre láttunk már példát a korábbiakban; láttuk, hogy a „társadalmi frusztráció” legfontosabb okát – és egyben a reformmal szembeni ellenállás forrását – a szerző a középosztály helyzetének megrendülésében, fenyegetettségében, elbizonytalanodásában, az új kihívásokkal szembeni tehetetlenségében, „fáradtságában, kiábrándultságában, dühösségében” jelölte meg (5. pont). De más vonatkozásban is ellenfélként tételeződik a középosztály; ők ugyanis azok, akiket a reformok az „ez ideig sikeresen védett előjogaiktól” fosztanak meg. Az ebben a dimenzióban szemlélt társadalomból mintha nem számítana támogatóra a miniszterelnök, még akkor sem, ha sikerülne végrehajtani a reformok demokratikussá tételét. A „demokratikus reform” ugyanis szerinte két dolgot jelent: egyfelől olyan reformokat, amelyek mélyen behatolnak a hétköznapokba, a polgárok millióit érintik, kikezdi az alapvető, a rögzült társadalmi viszonyokat, szerepeket, érdeket stb., másfelől azt célozza, hogy az érintettek megértsék, hogy „mi történik velük, mit tervez a kormány”, illetve hogy az eddiginél „sokkal többen vehessenek részt a reformdöntések előkészítésében, meghozatalában”. „Ezért próbáljuk meg »demokratizálni« a munkát, ezért emeljük majd ki a meglehetősen zárt parlamenti térből a hosszabb távú reformok előkészítő szakaszát.” A „demokratizálás” azonban nem korlátlan: a „nyitás” a szakértő értelmiség, a releváns szakmai műhelyek, szakmai szervezetek számára történik (majd) meg (17. pont).

A reformok eltervezője és végrehajtója tehát a kormány, amely parlamenti többségére, a kormánykoalíció két pártjára támaszkodik, s nyit a szakértők és szakmai szervezetek felé. Vele szemben áll – a párttagoltság dimenziójában – az ellenzék nagyobbik, együttműködésre alkalmatlan, ezért a kormányzati feladatok megtervezése szempontjából figyelembe nem vehető része. Az érdekviszonyok, a társadalom egyes csoportjainak a reformokhoz való viszonyának dimenziójában szemlélve pedig a frusztrált, a hosszú távú érdekeit fel nem ismerő, a változatlansághoz ragaszkodó, illetve a közjő, a nemzeti érdek ellenében egyéni vagy csoportérdekeit, privilégiumait védelmező középosztálybeliek, továbbá az értelmezhetetlen akaratú, ide-oda rángatható vagy passzív, cselekvőként irrelevánsnak tekinthető nép.

Sajátos politikafelfogás, sajátos társadalomkép. E szereposztásra tekintve talán nem hibás a felöltő analógia: az egyik oldalon a felvilágosult császár és a jozefinisták, továbbá a nagy cél szolgálatába állított államhatalom, a másikon a változásoknak érdekből vagy tudatlanságból ellenálló személyek, érdekcsoportok. Az akarat nélküli nép szerep nélkül marad.

II. József a még trónörökös-ként írt *Álmodozások* című írásában nem vitatta, hogy tervezetének „despotizmus szaga” van. Talán az sem véletlen, a „demokratizálni” szó a *Szembénézésben* idézőjelbe téve jelent meg. Nem lehetséges, hogy az analógiát a történet egészére is érvényesnek tarthatjuk?

Hogyan? A szerepek ezen megoszlása szükségképpen meghatározza a cselekvési módot: a döntéseket a nemzeti érdekeket felismerő, a közjót szolgáló kormány, illetve a reformoknak elkötelezett szakértők csoportja hozhatja meg. Kell az elszántság, hiszen olyan folyamatokat kell beindítani, melyeknek egymás követő lépései előre nem határozhatók meg, kell a határozottság, mivel az „átalakítás első szakaszában [...] növekszik a bizonytalanság, [...] rövid távon [...] érdekek sérülnek. A reformok hozadéka ezzel szemben csak néhány év múlva lesz érzékelhető” (15. pont). Továbbá: mert van ellenérdekű párt, amely az „alapvető egzisztenciális félelmekre játszik rá” (16. pont). De azért is, mert alkalmazkodni olyan folyamatokhoz kell, amelyek veszélyeket foglalnak magukban. Ilyenek például a globális kapitalizmus „főszereplői”, a multinacionális vállalatok. Amelyek ugyan „nem ellenségek”, de „önálló érdekű partnerek, esetenként rivalisok”; „a modernizáció motorjai”, de „nem veszélytelenek, [...] már csak azért sem, mert rövid távon a profitérdek sokszor ütközik más gazdasági, társadalmi érdekekkel” (21. pont).

A szerző természetesen tisztában azzal, hogy lenne jobb, a kockázatokat csökkentő eljárási mód is. Az egyik az a szerepmegosztás, amely a II. világháború után a nyugati demokráciákban alakult ki, a másik az a széleskörű társadalmi és politikai konszenzus, ami – véleménye szerint – a fejlett demokráciákat ma jellemzi. Az első modellben a két tábor (konzervatívok és liberálisok az egyikben, szocialisták és szociáldemokraták a másikban) „parlamenti váltógazdaság biztosította, hogy középtávon kiegyensúlyozott, a gazdasági és társadalmi igényeket egyaránt figyelembe

vevő politikai gyakorlat alakuljon ki”. A másikban a két tábort elválasztó „éles választóvonal megszűnt, az eredeti különbségek jelentős részben elmosódtak, a gazdasági és társadalmi szempontok együttes, kompromisszumos képviselőjét vállalja a politikai középhez, a fősodorhoz tartozó valamennyi párt”.

Ami kívánatos, nem mindig lehetséges: a mai Magyarországon sem az egyik, sem a másik nem alkalmazható: láttuk, a miniszterelnök sem ma, sem holnap nem lát esélyt az „átfogó megegyezésre” (19. pont). De ugyanakkor a „középtávon kiegyensúlyozottságot” eredményező parlamenti váltógazdaságra sem, hiszen – miként az imént láttuk – a ma zajló pártpolitikai küzdelmet nem a „méréselt közép-pártok”, hanem a „bal- és jobbközép pártok demokratikus koalíciója” és „a demokratikus alapkonszenzust egyre inkább elutasító radikális, populista párttal, a Fidesszel” vívott „kiélezett küzdelemként” fogja fel (9. pont).

Marad tehát a kormányzat eltökéltsége mellett az együttműködés, a tárgyalás, a megállapodások keresése „azzal, akivel lehet”. „Elszántan, de türelemmel menni kell előre, odafigyelni az okos szóra, meg sem hallani a durvaságot, a provokációt.” (19. pont) De hogy mi az okos szó és mi a durvaság, a provokáció, azt vajon ki dönti el?

Mely eszközök által? A választott eljárási mód működőképességét végső soron eredményessége igazolhatja. A tervezéshez azonban az eszközök számbavétele elengedhetetlen. A *Szembenézésben* erről kevés szó esik, így rá vagyunk kényszerítve arra is, ami a szövegből – legalább véleményünk szerint – kiolvasható. Amit olvashatunk: a meghatározott világtértelezésből, értékválasztásból következő kormányzati akarat, az országgyűlési választásokon megszerzett felhatalmazás, az alkotmányos rend keretei által szabályozott formában a parlamenti többség támogatása által lehetővé tett törvényhozó és végrehajtó hatalom.

További, formális és informális eszközök sora is rendelkezésre áll, beleértve az intellektuális hatalmat (például a meggyőzőerőt), a jutalmazás–büntetés, a preferálás és diszpreferálás képességét. Normál helyzetben, rutinfeladatok esetén ennyi eszköz elegendő a kormányzáshoz. De láttuk: a miniszterelnök rendkívülinek látja a helyzetet és rendkívülinek a kormányzás által vállalt feladatot.

Aki akarja a célt, akarnia kell az eléréséhez szükséges eszközöket is – szól a régi politikai maxima. Rendkívüli helyzetben, rendkívüli feladatok végrehajtásához az eszközök sem lehetnek a szokásosak.

Nos, rendelkezésre állnak ilyenek?

Egynéhányra történik utalás. Például az „ígéretlicitbe” való beszállás a két utolsó választási kampány során, de különösen 2006-ban, amikor „az egyre kritikusabbá váló hiánnyal szembesülve a kormánypártok nem vonták vissza az indokolatlanul optimista hangulatban született döntéseket”. Tehát – ismeri el – mivel győztessé válva ígéreteiket nem tartották be, egyszersmind hazuggá váltak, akárcsak ellenfeleik. Felemlíti az őszödi, nyelvi, stilisztikai megoldásokban nem válogató

„szenvedélyes monológiát” is, amivel pártja frakcióját – tekintet nélkül az őszi önkormányzati választásokra – reformprogramja mellé állította (11. pont). Hivatkozik a nyilvánosságtól elzárt előkészítő munkára, amelyet – az őszi beszéd elhangzásakor – még elkerülhetetlennek tartott (17. pont). A *Szembenézés* azonban ezeket a döntéseket a körülményekre való tekintettel ugyan érthetőnek, de a következmények miatt mégis hibának, ügyetlen, rossz eszközválasztásnak tartja. „Megtanultam a leckét” (11. pont) – írja, mintegy megfogadva, hogy ilyen eszközökkel a jövőben nem él. A „reformdiktatúra” vádjával szemben a reformmunkálatok „demokratizálására” tesz ígéretet (17. pont).

Akkor milyen célravezető eszközöket tart birtokában? Mint írtuk, erről nem olvashatunk, legfeljebb egy-két dolgot ki- (vagy bele?) olvashatunk. Úgy látjuk, az ígérek most sem hiányoznak – és a „túlzás retorikája” sem. A kérdések egyetlen kérdésre, a vagy-vagy kérdésre egyszerűsödnek, a reformok ellenfelei a nemzeti érdek, a közjó ellenfelei, a reformkormány politikai ellenfelei pedig ezeken felül még az európai demokrácia ellenfelei is. A kirekesztés, a démonizálás eszközei tehát továbbra is jelen vannak.

Ne felejtjük el persze, hogy ennek a szövegnek is van konkrét kontextusa: meghatározott célja és címzettje. Az MSZP tisztújító kongresszus előtt áll, s a miniszterelnök a párt elnökségére aspirál. Feltételezhető, hogy a szöveget a beszédhelyzet is formálta. Egyfelől tartást, önbizalmat, „identitást” kíván adni a reformokkal és annak következményeivel, az elvesztett önkormányzati választásokkal, a népszerűség drasztikus csökkenésével, a megszorítások, a reformok által kiváltott társadalmi elégedetlenség jeleivel szembesülő pártjának, másfelől a kormányprogram szilárd támaszává kívánja tenni. Feltehetően sikerrel.

De lám, megint egy kérdéshez jutottunk: ami egy-egy csata megnyerésére elegendő volt és lesz, elegendő-e a háború megnyeréséhez is? Vagy volna még a talonban valamilyen csodafegyver?

Mi tanácsos? Úgy véljük, e kérdés megválaszolásához egy felelős politikus számára a *quid tunc?* kérdésének megválaszolásán keresztül vezet az út. Hadd idézzek egy olyan politikustól, akit a *Szembenézés* a baloldal vállalható örökségének részeként említ meg. Nos, Deák így beszélt 1861-ben, válaszolva azoknak, akik – mellesleg szólván, egy radikális rendszerváltozást célzó – politikáját féltéknek találták. „Igenis, uraim, ezen politika nem a kockázatos merészség politikája, hanem az óvatosságé, nem félnék, hanem erőnkhez s helyzetünkhöz van mérve. Harcban s a cselekvés terén gyakran szükséges a merészség, mert az erőt felfokozza s ez által a sikert biztosíthatja. De köztanácskozásokban inkább szeretem a szilárdsággal párosult óvatosságot. Merészség a politikában csak akkor van helyén, midőn tetemes erőre támaszkodik, e nélkül mindig kocka, mely többnyire vakra fordul. [...] Önsorsunkról magunk rendelkezhetünk, s ha kockára tesszük azt, önmagunk szenvedjük kárát. De mások sorsát, mit a bizalom hitünkre bízott, a haza sorsát [...] féltünk

kell minden veszélytől; [...] kockáztathatunk mindent a hazáért, de a hazát kockáztatnunk nem szabad.”³

A miniszterelnöktől nem állhatnak távol e szavak, hisz a politikusok, a kormányfő felelősségre ő maga is gyakran hivatkozik. Ő maga is beszél kételyekről, s nyilvánvaló, hogy döntései következményei miatt. Mik lehetnek a mostani döntések következményei, különös tekintettel a szociális és mentális körülményekre (a középosztály frusztráltsága, félelme, felkészületlensége, versenyképtelensége stb.), valamint a politikai helyzetre (a jelenlegi pártmegoszlás, az egymással egyetértésre jutni képtelen, háborús állapotokat teremtő „táborok”)? Bizonyos a siker? Nem elkerülhet olyan állapot, amely rosszabb az előbbinél?

A kérdések szinte vég nélkül szaporíthatók. Kornai János csupán az egészség-biztosítási reform tervezete kapcsán 27 fő kérdést tett fel.⁴ Ezek közül néhány – és ez nem is lehet másként – túllép a technikai részleteken, s a társadalmi-politikai feltételeket és a következményeket is érinti. Csak egyik kérdését idézem: „Hajlandóak-e a magánbiztosítók belépni az egészségügyi biztosítás piacára, ha fenyegetőnek érzik a veszélyt: kurzusváltás esetén újra kiszorítják őket? Vagy ha nem is tiltják meg működésüket, a kialakult feltételeket számukra kedvezőtlen irányban módosítják?”

Mit válaszolhatunk erre a kérdésre? Mondhatjuk-e, hogy soha nem lesz „kurzusváltás”? S ha mondjuk hitelt is adnak szavainknak? S ha netán mégis vállalkoznak, kik lesznek azok és mennyi lesz a kockázati felár?

Nos tehát, mit válasszunk? A kockáztató merészséget vagy a szilárdsággal párosult óvatosságot? A mindent tevésnek csak a semmit tevés az alternatívája? Vajon tetszés szerint jelölhetjük ki a feladatokat? Vajon kedvünk szerint szabhatjuk meg a sorrendeket? Függetleníthetjük magunkat a körülményektől, a feltételektől, az eszközhánytól? Vajon nem bölcsőbb-e, ha a politikus különbséget tesz a kívánatos és a lehetséges, az előbb és az utóbb között? Ha mérlegeli, hogy mi az, amit a rendelkezésre álló eszközökkel elvégezhet, s mi az, amihez előbb a feltételeket – például a politikai együttműködést, a hadi állapotok felszámolását – kell teremteni? A „gyerünk!” A „mire várnánk?” aligha válasz a kérdésekre. Vagy becsukott szemmel is dönthetünk, II. József jelszavát követve: kerül, amibe kerül?

A felelősségét érző döntéshozónak bizony, számos kérdéssel kell szembenéznie. A *Szembenézés* ezek jó részével adósunk maradt.

³ Deák Ferenc felirati javaslata (1861. május 13.): DEÁK Ferenc *Beszédei*, szerk. Kónyi Manó, Franklin, Budapest, 1903, III/59.

⁴ KORNAI János: *Miről érdemes, miről kell vitatkoznunk?* Népszabadság 2007. február 3., Hétféje (<http://nol.hu/cikk/434019/>).